

Drömmar, bilbomber och blommande mandelträd

Jag kommer till Turkiet för första gången i november 1987. Genast tar jag bussen österut därför landet är konstruerat så – en väldig kraft kallar besökaren mot öster och ropar att där, min vän, finns det du i din oskuld kallar spänning. I en mattaffär i Konya, en religiös stad en tredjedels väg genom landet, blir jag bjuden på te och på min första bit kunskap om kurderna. Hundratusentals människor har tvångsförflyttats hit från den östra delen av landet, får jag veta. Det hände för länge sedan men matthandlaren stänger ändå sin butik när han berättar.

Sommaren därpå återvänder jag, tillsammans med några vänner och rustad med kunskap och kontakter från Stockholm. En månad av intensivt ljus följer, en månad av mördande hetta och av himlastormande glädje över att det är möjligt att på så kort tid komma så nära. På dagarna skärs jättelika vattenmeloner upp framför oss, på eftermiddagarna får höns struparna avskurna och på kvällarna fylls auberginer och paprikor med köttfärs och lämnas i bageriets ugn en bit bort i gränden. På nätterna sover vi på taket i stora blå sängar under en måne som hänger i en annorlunda vinkel.

Jag möter småpojkar som driver runt i hettan i kåkstäderna utanför Urfa och mekaniskt svarar "advokat" och "doktor" på frågan om vad de ska bli när de blir stora. Jag möter Mehmet som blivit vän med en amerikansk turist och drömmer om en framtid som journalist i Kalifornien, jag möter en gerillasoldat på permission som ler i mjugg, jag möter en armenisk kvinna som överlevt massakern på hennes folk i början av 1900-talet. Jag möter också turkiska soldater som står beväpnade med kulsprutor vid alla offentliga byggnader från minsta postkontor.

I teträdgårdarna vid stadsmuren i Diyarbakir sitter jag ofta framåtlutad och lyssnar till viskade berättelser om våld och drömmar – om unga barn som fått stryk för att de yttrat några ord på sitt eget språk, om studenter som fängslats för att de ropat ut några farliga meningar, om män som torterats för att de satt förbjudna tankar på pränt.

Jag skriver inte mycket om den resan, men i mars 1990 återvänder jag med uppdraget att rapportera om de tiotusentals kurder som flytt över gränsen från Irak undan Saddam Husseins gasbomber. Mohammed Shefik, gerillaledare från Zakho precis på andra sidan gränsen mot Irak, är en lågmäld ung man som utbildat sig till geolog i Mosul. Nu sitter han med sin fru – gravid med deras första barn – i ett flyktingläger i Diyarbakir och berättar sakligt på perfekt engelska om det folk mord de just sluppit undan. Det är berättelser om helikoptrar och stridsflyg som kommit på låg höjd och lämnat svedd hud, utbrända ögon, död och förtvivlan efter sig. Senare kommer jag att läsa en amerikansk rapport om den så kallade an-Anfal-offensiven och få klart för mig att 180 000 människor beräknas ha dödats.

På kvällen när jag kommer tillbaka från flyktinglägret står fyra män utrustade med kostym, slips och walkie-talkie i foajén på mitt hotell i Diyarbakir. De säger att jag behöver *protection*. Jag tackar nej men de följande veckorna blir jag inte av med dem. Om jag tar en taxi följer de efter i samma vita bil som står parkerad utanför mitt hotellfönster hela nätterna, om jag går är de tjugo steg bakom mig och skingrar blixtnabbt alla de människor som tidigare skockats runt mig ivriga att berätta om sina erfarenheter.

En eftermiddag stöter jag på en demonstration till minne av Saddam Husseins bombning av den kurdiska staden Halabja. Kravallpolis kantar gatan vid stadsmuren och jag står blick stilla vid sidan. Så händer något, folkmassan svajar till och löses upp i ett myller av skrikande ungdomar som rusar nerför gatan undan polisens svarta träbatonger. En flicka faller framför mina fötter och en polis är genast över henne med hårda slag mot hennes huvud. Då lyfter jag kameran. Några sekunder senare sitter jag i en polispiket. Intill sitter en kvinna som läxar upp poliserna på turkiska. Hon är inte hysterisk men hon är mycket arg och framför allt är hon blond.

På polisstationen får jag det att gå ihop: hon heter Lissie Schmidt, är tysk journalist och har jobbat flera år i Turkiet. När turkisk dansmusik börjar eka genom de tunna väggarna drar jag den naiva slutsatsen att våra vakter måste vara på gott humör, men då biter Lissie av:

– Det är för att vi inte ska höra de torterade skrika.

Vi släpps efter några timmar. Trappan på vägen ut är fläckad av blod. Nästa dag lämnar jag Kurdistan.

Flera år går när jag bara följer den dystra utvecklingen i området från Sverige. I efterdyningarna av Gulfkriget drivs ytterligare hundratusentals kurder på flykt från Irak. Sommaren 1992 ringer min telefon och jag får bud om att Mohammed Shefik och den son hans fru fött skjutits ihjäl på öppen gata i Zakho. De har fallit offer för den klanrivalitet, den hederns lag som fortfarande styr Kurdistan som om den politiska terrorn inte vore nog. Samtidigt förvärras situationen i turkiska Kurdistan och städer jag besökt – Silvan, Cizre, Batman – nämns i nyhetstelegrammen som krigsskådeplatser. 1993 är det knappast längre möjligt att resa till den delen av Kurdistan, men då har istället en annan möjlighet öppnat sig: FN har upprättat en självstyrande frizon för kurderna i norra Irak. Jag reser dit tillsammans med fotografen Anders Blomdahl i mars i år när mandelträden blommar.

Om läget i turkiska Kurdistan var spänt fyra år tidigare så hinner vi nu, på den korta vägen mellan flygplatsen i Diyarbakir och gränsen vid Zakho, känna lukten av krig. Stridsvagnar och ett och annat sönderskjutet hus syns från vägen. Cizre ligger öde efter strider under natten. Vi stannar bara när polis och militär vinkar in oss för att kolla våra pass och gå över packningen med metalldetektorer, vilket händer 15 gånger på tre timmars resa.

När vi passerat gränsen och fått en kurdisk stämpel i passet stannar vi i Zakho och letar reda på Mohammed Shefiks hus. Hans änka lyfter fram det barn hon bar på när hennes man och förstfödde mördades. En son, en blond

Mohammed, familjens hela – enda – lycka. Svärmodern Ramziye, den mördades mor, bjuder oss att stanna på middag – ett fat med ris, några bitar tomat och gurka och en sönderskuren halv kyckling som ett tiotal personer delar. Familjen har TV, stereo, miniräknare och leksaker åt barnen men de har inte mat. Ramziye är noga med att påpeka att om livet var bättre under Saddam än under de egna så beror det på utomstående faktorer, framför allt på det dubbla embargot. Irak vill svälta ut förrådaren i norr och FN räknar in Kurdistan i det område som omfattas av de internationella sanktionerna mot Irak.

Samtidigt finns en underton om inte av frihet så åtminstone av en sorts seger. Familjen i Zakho tittar på kurdisk TV som sänder allt från filmatiserade kurdiska legender till tal av politiker. I skolan är undervisningen på kurdiska, och trafikpolisen gör en kurdisk bilist från Turkiet smått euforisk genom att faktiskt skriva ut en fortkörningsbot på kurdiska. I huvudstaden Erbil besöker vi parlament och regeringsbyggnader och intervjuar gerillakrigare som svidat om till kostym och kämpar hårt för att samsas med varandra. Vi träffar också läkaren Akram Markus Goreal som med små resurser men stor passion driver en klinik där handikappade barn – de flesta på ett eller annat sätt skadade av kriget – får hjälp.

I Erbil möter jag också Lissie Schmidt igen. Samtidigt som den kurdiska zonen i Irak upprättades blev hon utkörd ur Turkiet, så hon flyttade över gränsen, lärde sig kurdiska och etablerade sig som *the Journalist*, den som lotsar oss andra rätt bland minfält, rivaliserande gerillafraktioner och irakiska agenter.

Det största hotet kommer från agenterna. De kan antingen var köpta kurder eller också irakier som infiltrerar den kurdiska zonen och utför attentat mot biståndsorganisationer och utländska journalister. Därför innebär att det är en kalkylerad risk att besöka byn Bardarash vid stilleståndslinjen, men vi tackar ändå ja när parlamentets pressekreterare, som bott tolv år i Sverige, bjuder in oss att fira slutet av ramadan med hans familj där.

Posterade på kullarna bakom byn står soldater i silhuett mot himlen. Irakier. Och på andra sidan kullarna sägs stridsvagnar, bombflyg och attackhelikoptrar mobiliseras. En eftermiddag i Bardarash ber jag ändå om permission från livvakterna och tar vägen ut ur byn. Det har regnat hela natten och nu ligger himlen blågrå som en duvas vinge över de klargröna vetefälten. Snart sitter jag på en madrass i ett litet lerhus och blir serverad stekta ägg och små kakor med kokos i. Mannen i huset trotsar Allahs bud och delar lunchen med mig, fast vi fortfarande är inne i fastemånaden ramadan. Hans fru är stor och varm och klädd i olika lager av lila, indigo och rosa. Hon sitter nere vid dörröppningen och ler ett triumferande leende mot mig, tvärs över rummet, förbi alla männen som droppat in en efter en och slagit sig ner längs långsidorna. Genom fönsteröppningen faller ljuset, dämpat av den grå dagern, och reflekteras av den silverskimrande halmen som blandats i den lera huset är byggt av.

Nästa dag lämnar vi Bardarash. Jag sitter i framsätet bredvid chauffören, Anders bak med livvakten som har sin Kalasnikov mellan knäna. Vi plöjer genom djupa pölar ute på den bördiga slätten, lär oss vad blix och dunder heter på kurdiska, och så – pang.

En öronbedövande smäll. Eldsflammor, mina egna skrik, bilen i spinn över vägen. När den till slut stannar räddar vi oss ut. Jag har klarat mig utan en skråma, men Anders ligger orörlig med blodet flödande över det blöta gruset. Förbipasserande bilar stannar, Anders öppnar ögonen och någon hjälper oss till sjukhus.

Några timmar efter smällen har kurdisk säkerhetspolis undersökt det som återstår av bilen. De slår fast att explosionen utlösts av en sprängladdning på två kilo, fäst under bensintanken med en magnet. Vi får veta att det tricket är typiskt för irakiska agenter, som är särskilt verksamma just vid stilleståndslinjen. En FN-befälhavare i Erbil säger senare lugnt att det var tydligt att denna laddning var avsedd att döda. Vi har räddats bara tack vare att bagageluckan var full med reservdäck och med vår packning, som sprängdes i småbitar och spreds ut över de blöta kikärtsfälten.

Vi inser att vi måste avbryta resan, trots att vi därmed spelar Saddam Hussein i händerna. Anders behöver vård i Sverige, så efter några dagar på sjukhuset i Erbil kör vi norrut med väpnad eskort. Det är skymning. Solen kastar en guldslöja över bergen som skriker åt mig att stanna för att jag ska kunna berätta inte bara om detta dåd som begåtts mot oss besökare utan om de övergrepp som i århundraden begåtts mot folket i detta land.

Ett par veckor efter det att vi kommit hem får jag ett nytt dödsbud: Lissie. Hon har skjutits ihjäl tillsammans med sin chaufför nära staden Süleymania i södra delen av den kurdkontrollerade zonen. Denna starka, målmedvetna unga kvinna, som väckte min beundran mycket därför att hon behärskade konsten att kalkylera risker, hon har skjutits ihjäl av diktatorns män. Hon ligger i en kista på flaket på en lastbil som körs till Diyarbakir och sedan flygs till Frankfurt. Och här sitter jag alldeles levande vid mitt eget köksbord.

Lissie, Mohammed och många andra har dödats. Under det halvår som gått sedan mitt senaste besök har ytterligare tusentals människor fallit offer, de flesta i Turkiet men många också i irakiska Kurdistan där strider rasat mellan de båda största kurdiska fraktionerna. Många har också tvingats lämna sitt land – frusna kurder har stapplat av baltiska fiskebåtar på Öland och Gotland, och Mehmet från Diyarbakir har skickat ett foto som visar honom själv vid ett vitt piano på en glasveranda i Kalifornien. Men de allra flesta finns kvar i sina nomadtält, sina hyreskaserner och sina silverglitrande lerhus i tron – eller åtminstone förhoppningen – livet i Kurdistan någon gång ska bli åtminstone lite bättre.